UDK: 27-1-284
27-732.3-675
DOI: https://doi.org/10.64356/2233-1387.2026.30.1.7
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: veljača 2026.

Hrvoje KALEM
Univerzitet u Sarajevu – Katolički bogoslovni fakultet
Josipa Stadlera 5
BiH – 71 000 Sarajevo
hrvojekalem@gmail.com

O RAZVOJU DOGME U SVJETLU NICEJSKOG SABORA

Sažetak

U povodu 1700. obljetnice održavanja Nicejskog sabora članak stavlja naglasak na razvoj dogme. U prvom dijelu se na najsažetiji način donosi promišljanje o dogmi kao istini vjere koja ima svoj materijalni i formalni element. Središnji dio članka elaborira razvoj dogme ukazujući na unutarnje i vanjske razloge takva razvoja te na pneumatski princip kao temeljni čimbenik njihova razvoja. U daljnjem koraku, na primjeru nicejske ispovijesti vjere članak pokazuje kako je došlo do razvoja dogme ukazujući na pojavu novog pojmovlja koje prodire u tradicionalnu vjeru. Neslaganja oko novog pojmovlja u izricanju prenesene vjere bilo je predmetom neslaganja i prigovora na pravovjernoj i onoj drugoj strani. Koristeći nicejski pojam homoousios, u članku se osvjetljava da je dogma jedno „to jest" (τουτέστιν), odnosno pojašnjenje onoga što već postoji i što je već rečeno/predano. U tom smislu s razvojem dogmi se, kako pokazuje Nicejski sabor, ništa novo ne dodaje sadržaju objave, nego se samo već postojeći sadržaj pojašnjava i izriče novim pojmovljem.

Ključne riječi: *dogma, razvoj dogme, Nicejski sabor, homoousios, pneumatski princip, to jest* (*τουτέστιν*), *nove formulacije.*

Uvod

Promišljanje o razvoju dogmi, kao istinama kršćanske vjere sadržanima u objavi, može, za ove potrebe, pronaći svoje ishodište u nauku Katoličke Crkve prema kojemu, iako je objava dovršena, ona ipak nije sva potpuno izrečena. To stalno i *uvijek novo* izricanje objave za konkretne situacije u kojima se nalaze naslovnici kršćanske poruke pripada kršćanskoj vjeri. Zadaća je, dakle, kršćanske vjere i onih koji trebaju bdjeti nad njom da postupno dosegnu sav domašaj objave.[1] Dogma, kao istina vjere, uvijek je novo izricanje

1 Usp.: *Katekizam Katoličke Crkve* (Zagreb: Hrvatska biskupska konferencija, Glas Koncila, 1994.), br. 66.

jednom zauvijek dane i dovršene Božje objave. Ona je interpretacija Božje riječi za naše vrijeme.

U analogiji objave koja ima svoju pedagogiju te nije izrečena sva odjednom, možemo govoriti i o kršćanskoj vjeri, dio koje su dogme, kao postupnom dosezanju sigurnog odgovora Crkve, kao zajednice vjernika, na Božju objavu. Time se uviđa da istine vjere sadržane u objavi, u određenom trenutku, traže da ih se posebno naglasi i eksplicira. Razlog takvu ekspliciranju ili snažnom naglašavanju i definiranju onoga što Crkva oduvijek vjeruje pojavljuje se najčešće u kriznim vremenima vjere kada se određeni vid kršćanskog nauka, u koji se oduvijek vjerovalo, dovede u pitanje ili ga se želi derogirati, dokinuti i posve relativizirati. Tada dogma postaje korisnom *promemorijom vjere*.[2]

Svi dosadašnji ekumenski sabori u Katoličkoj Crkvi, osim posljednjeg Drugog vatikanskog, bili su dogmatski. Zaključci njihovih zasjedanja redovito su iznjedrili neku istinu vjere koju su bili dužni držati svi članovi Crkve. Ova duga dvomilenijska povijest Katoličke Crkve sa svojim dvadeset i jednim ekumenskim saborom ukazuje na važnost dogmi za život vjere.

Dogme su jednostavno, kako ih je prepoznao već M. Cano, postale mjesta teološke spoznaje (*loci theologici*), odnosno elementi iz kojih kršćanska teologija crpi svoju spoznaju. U Canovoj raspodjeli dogme pripadaju *interpretativnim* mjestima koja tumače konstitutivna mjesta teološke spoznaje među koje spadaju samo Pismo i Predaja.[3] Nicejski sabor je prvi ekumenski sabor koji je svečano proglasio istine kršćanske vjere koje sve do sada ispovijedaju svi kršćani. Na taj je način utro put svjesnom razvoju dogmi u Crkvi te nama dao povoda da se, nakon 1700 godina, u njegovu svjetlu bavimo pitanjem razvoja dogme.

1. Što je to dogma?

Sustavno promišljanje o tome što je dogma nadilazi granice intencije našeg članka. No, recimo samo kratko kako danas pod dogmom mislimo na „interpretaciju Kristove eshatološke riječi, izgovorene u svoje vrijeme" te na „nauk sadržan u objavi kojega crkveno učiteljstvo predlaže na vjerovanje".[4]

2 Usp.: Marco RESPINTI, „Dogma", Gianpaolo BARRA – Mario A. IANNACCONE – Marco RESPINTI (ur.), *Dizionario elementare di apologetica* (Milano: Istituto di apologetica, 2015.), 158-162, ovdje 161.

3 O teološkim mjestima M. Cana vidi: Walter KERN – Franz-Josef NIEMANN, *Nauka o teološkoj spoznaji* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1987.), 46.

4 Usp.: Guy F. MANSINI, „Dogma", René LATOURELLE – Rino FISICHELLA (ur.) *Dizionario di teologia fondamentale* (Assisi: Cittadela editrice, 1990.) 343-353, ovdje 346; Walter KERN – Franz-Josef NIEMANN, *Nauka o teološkoj spoznaji*, 119-120.

Već nam ovaj kratak opis otkriva da dogma nije dodatak pologu vjeri (*depositum fidei*). Iz ovoga opisa dogme moguće je razaznati: prvo da je dogma istina vjere koja je *već* sadržana u objavi; drugo da je ona interpretacija toga što je sadržano u objavi; i treće da crkveno učiteljstvo taj sadržaj u određenom trenutku predlaže kao konačan, definitivan i obvezujući za vjerovanje.

1.1. Materijalni i formalni element dogme

Imajući ovo na umu, tehnički je moguće razlikovati između materijalnog i formalnog elementa dogme.

Podrijetlo dogme i njezini korijeni nalaze se u objavi. Taj element dogme možemo označiti kao materijalni element. On nam otkriva da dogma može biti samo ono što je već od Boga objavljeno, a ne neka inovacija do koje je netko došao svojom mudrošću, osobnim znanjem ili zahvaljujući razvoju znanosti. Još jasnije, zajedno s L. F. Ladarijom, možemo reći: „ono što se odnosi *na Boga i spasenje ljudi* jedini je mogući *sadržaj nauka o vjeri i moralu* koji može biti objekt dogmatske definicije".[5] U tom smislu dogma nije dodatak objavi, kao da bi objavi nešto nedostajalo, nego ju pojašnjava, te u određenom smislu prenosi i izriče za nove generacije. Na taj način dogme postaju sredstva kojima Crkva, u trenucima krize vjere, čuva sveukupnost objave povjerene Crkvi.

Drugi element dogme je formalni element koji otkriva da za dogmu nije dovoljno samo da se materijalno nalazi u Božjoj objavljenoj riječi jer bismo tada mogli izvući iz nje bilo što, pa i stvari protivne svrsi Božje objave. Crkveno učiteljstvo sačinjava formalni element dogme jer ono predlaže neku objavljenu istinu na vjerovanje. Ono snagom indefektibiliteta Crkve može izraziti vlastitu vjeru s prijedlozima koji nisu puko ponavljanje objavljenih riječi, nego joj Crkva svojim dogmama čuva i izražava smisao. To je formalni element dogme. Učiteljstvo ne proglašava istinu vjere koje do sada nije bilo u njezinu sadržaju, nego samo pojašnjava da ta istina oduvijek pripada baštini Crkve.[6] O tome svjedoči čitava povijest kršćanstva tijekom koje su se na ekumenskim saborima donosile dogmatske definicije, iako su uvijek postojali prosvjedi protiv novih pojmova koji su se unosili u tradicionalnu vjeru, kako ćemo još vidjeti. Time se može reći da dogme ne zamjenjuju Božju objavljenu riječ, nego ju, novim pojmovljem, prenose, tumače i čuvaju njezinu živost.

---

5 Luis F. LADARIA, „Che cos'è un dogma? Il problema del dogma nella teologia attuale", KARL H. NEUFELD (ur.), *Problemi e prospettive di teologia dogmatica* (Brescia: Queriniana, 1983.), 97-119, ovdje 101. Kurziv je naš.

6 Usp.: Luis F. LADARIA, „Che cos'è un dogma? Il problema del dogma nella teologia attuale", 102-103.

1.2. Dogma u širem i užem smislu

Prije nego prijeđemo na razvoj dogme, moramo imati na umu da nisu sve dogme objekt svečane definicije na nekom ekumenskom saboru ili kad papa govori *ex cathedra*. Tako npr. dogma o otkupljenju nikada nije bila objekt svečane definicije. To nas dovodi do još jedne distinkcije dogmi: dogme u širem i užem smislu.

U *širem smislu* dogma je obvezujuće svjedočanstvo i nauk Crkve o istini našega spasenja koju je Bog obećao u Starom zavjetu, a koja je na konačan način i u svojoj punini objavljena u Isusu Kristu. Ta istina vjere ostaje prisutna u Crkvi posredstvom djelovanja Duha Svetoga i kao takva pripada temeljnom navještaju vjere. Zapazimo dobro raspon dogme i zašto je ona mjesto odakle teologija crpi svoju spoznaju: ona polazi od spasenja koje je Bog obećao u Starom zavjetu, a koje se konačno ostvarilo u Isusu Kristu. Tu istinu Crkva, posredstvom Duha Svetoga, čuva i kao takva ona pripada temeljnom navještaju Crkve, a time i teološkog rada.

Imajući na umu dogmu u širem smislu, tada je dogme moguće interpretirati kao *verbum rememorativum*. One su sjećanje na Božju velikodušnost posvjedočenu u objavi. Ta se interpretacija uokviruje u sveukupnost Starog i Novog zavjeta prema analogiji vjere. Dogme su i *verbum demonstrativum* jer ne govore samo o prošlim spasenjskim događajima, nego kane izraziti spasenje na efektivan način za sadašnji trenutak. Istina spasenja o kojoj svjedoče odnosi se na ljude svih vremena. Konačno, dogme se tumače i kao *verbum prognosticum*. Time se želi ukazati na njihov eshatološki značaj. Dogme anticipiraju eshatološke tvrdnje. Potrebno ih je tumačiti tako da u čovjeku probude nadu gledom na krajnju svrhu čovjeka i svijeta.[7] Drugim riječima, dogme nisu puko sjećanje na prošlost, nego se prošlost, odnosno prošli spasenjski događaji tiču vjernika ovdje i sada. Spasenjski događaji se sada uprisutnjuju po liturgiji Crkve. U dogmama postoji nešto i od budućeg, konačnog, eshatološkog svijeta, tako da je u njima u isto vrijeme sadržana prošlost, sadašnjost i budućnost Božjeg spasenjskog djela. Ta svevremenost dogmi najbolje se izražava u liturgiji Crkve u kojoj se izriče *lex orandi* i *lex credendi*.

U užem smislu dogme su istine vjere koje su sadržane u dogmama shvaćenima u širem smislu. Riječ je o istinama vjere koje crkveno učitelj-

7 Usp.: COMMISIONE TEOLOGICA INTERNZAZIONE, „L'interpretazione dei dogmi", *Enchiridion Vaticanum 11*, 2718-2811, ovdje 2757-2761. O temeljnim elementima dogmi među koje spada dijaloški, eklezijalni, povijesno-eshatološki i doksološko-soteriološki vidi: Boris VULIĆ – Tomislav ĆURIĆ, „Gli elementi fondamentali dei dogmi cattolici", *Služba Božja* 60 (2020.) 4, 435-454.

stvo uvijek iznova izriče i autentično tumači, zahvaljujući pneumatskom principu, te razlučuje pravo značenje onoga što Crkva vjeruje i kao takvo formulira kad je to potrebno, kako se događalo od koncila do koncila.[8]

Dakle, već sada postaje razvidno da možemo ispravno shvatiti što je dogma samo uzimajući u obzir objavu i crkveno učiteljstvo. Ona je objavljena istina vjere koju Crkva formalnim činom proglašava definitivnom. U povijesnom procesu dogmatskih formulacija Crkva ne dodaje, dakle, ništa novo objavi (*non novum*), nego na nov način (*noviter*) izriče objavu. U tom smislu dogme su *non novum*, *sed noviter*.[9] Iz toga možemo zaključiti da dogme osvjetljavaju put vjere shvaćene kao odgovor Crkve na Božju objavu. „Bez dogmi vjera bi bila samo ono što vjernik misli da ona jest, čista "vjera u vlastitu vjeru" gdje je vjera samo – osobno i trenutno – mišljenje koje se ima o vjeri".[10]

2. Razvoj dogmi

Činjenica da u Crkvi ne postoji dogma, nego dogme (množina), ukazuje na ono što u teologiji nazivamo razvoj dogmi. Mnoštvo dogmi moglo bi na prvi pogled sugerirati da Crkva po vlastitom nahođenju izmišlja ili dodaje svojemu *Credu* novi nauk, odnosno ono što nije postojalo nakon smrti posljednjeg apostola. Dakako, takav bi zaključak bio teološki površan i pogrešan jer se vjera Crkve ne može promijeniti nakon što je objava u punini dana u Kristu.

Imajući to na umu, jasno je da dogma nije izmišljanje nekog novog nauka ili vjerovanje nečega što do tada nije postojalo. Naime, razvoj dogme odgovara unutarnjem objektivnom zahtjevu vjere Crkve i temelji se na njoj. U tom smislu razvoj dogmi nije ništa iznimno jer se ne može svesti isključivo na svečane definicije. Razvoj dogme je redoviti, svakodnevni vid života vjere Crkve, jednako kao što se povijest spasenja ostvaruje u svakodnevnici opće povijesti.[11]

8 Usp.: Bernard SESBOÜÉ, *Introduzione alla teologia. Stora e intelligenza del dogma* (Brescia, Queriniana 2019.), 56.

9 Usp.: COMMISIONE TEOLOGICA INTERNZAZIONE, „L'interpretazione dei dogmi", 2756.

10 Marco RESPINTI, „Dogma", 160.

11 Usp.: Zoltan ALSZEGHY, „Il senso della fede e lo svuluppo dogmatico", René LATTOURELLE (ur.), *Vaticano II. Bilancio&Prospettive. Venticinque anni dopo 1962/1987* (Assisi: Cittadela Editrice, ²1988.), 136-151, ovdje 139.

2.1. Razlozi razvoja dogmi

Neosporivo je da se tijekom povijesti kršćanstva povećao broj dogmi te da su iste dogmatske formulacije obogaćene novim pojašnjenjima crkvenog učiteljstva. Razlozi takva razvoja dogme mogu se pronaći ponajprije u samom karakteru objave kao neiscrpivog izvora Božjeg otajstva uz koji vjernici slobodno prianjaju.

Nadalje, razloge razvoja dogme možemo gledati iz perspektive unutarnjih i vanjskih čimbenika. Unutarnjim čimbenicima razvoja dogme pripadaju molitva, studij i promišljanje koji, vođeni Duhom Svetim, dovode do rasta i razvoja razumijevanja onoga što se vjeruje. Također, *sensus fidelium*, kao i kult svetaca predstavljaju važan unutarnji čimbenik u razvoju dogmi. Crkveno učiteljstvo kao jedan od čimbenika razvoja dogme također može stajati kao unutarnji čimbenik koji autentično tumači i pojašnjava istinu vjere sadržanu u objavi.

Vanjskim čimbenicima razvoja dogme pripadaju prije svega hereze i pogreške koje su se javile tijekom povijesti kršćanstva. Naspram herezama koje se karakteriziraju po tome da njihov nauk donosi nešto uvijek novo, nove ideje, prekidajući tako kontinuitet s tradicijom, Crkva je oduvijek htjela samo upravljati pologom vjere koji je primila od apostola i vjerno ga čuvati. Čuvanje i upravljanje pologom vjere bilo je moguće jer se, naspram pogrešnim shvaćanjima, vjeru koju se primilo od apostola pojašnjavalo, produbljivalo i preciziralo novim formulacijama, a ne novim sadržajima. Zadaća autentičnog čuvanja prenesene vjere zahtijevala je razvoj crkvenog nauka pogotovo ondje gdje jednostavno prenošenje onoga što se primilo nije bilo u stanju jamčiti identitet vjere Crkve.[12] Zbog spomenutih novonastalih pogrešnih shvaćanja onoga što Crkva vjeruje, a što je vodilo stvaranju novih sadržaja vjere, ekumenski sabori utvrđuju i na *nov način* (*noviter*) osvjetljavaju vjeru Crkve. Trojstvene i kristološke dogme su nastale upravo iz tih razloga. Tako npr. Nicejski sabor nebiblijskim pojmom *homoousios* pojašnjava istobitnost Oca i Sina, ne zato jer nešto nedostaje Svetom pismu, nego jer mu je Arije davao pogrešno tumačenje.[13]

Jednostavno rečeno, sveukupnost dogmatskih definicija povećala se ne zato što je nešto novo dodano objavi, nego zbog toga što su istine vjere – već sadržane u objavi – u određenom trenutku na nezabludiv i definitivan način predložene kao objavljene istine. Crkva je u promijenjenim

12 Usp.: Michael FIEDROWICZ, *Teologia dei padri della Chiesa. Fondamenti dell'antica riflessione cristiana sulla fede* (Brescia: Queriniana, 2010.), 358-361.

13 Usp.: Enrico CATTANEO, *Trasmettere la fede. Tradizione, Scrittura e Magistero* (Roma: Rotomail, 2013.), 258-259.

povijesnim i kulturnim uvjetima smatrala nužnim osvijetliti ili bolje pojasniti određene vidove istine koja je već sadržana u pologu njezine vjere.[14]

Dosadašnji ukazi na razloge razvoja dogmi sugeriraju da činjenica uvećanog broja dogmatskih izričaja ne upućuje na kreiranje novih sadržaja vjere, nego radije na produbljivanje pologa vjere te na njegovo bolje ili jasnije razumijevanje i ponovno izricanje kada je to potrebno.

2.2. Nove formulacije uvijek iste vjere

Razvoj dogme uokviruje se u širi kontekst pitanja Krista kao vrhunca i punine objave. Ta se istina prenosi u Crkvi kroz različite forme. U tom smislu dogmatske su definicije samo jedan element unutar mnogo obuhvatnije tradicije.[15] Među dogmatskim formulacijama pronalazimo one koje se ne nalaze doslovno u Pismu niti su zaokupljale autore Novog zavjeta. Drugim riječima, ono što je u jednom trenutku postalo objekt dogmatske definicije, nije se tako jasno (u smislu formulacije) tvrdilo u prethodnom periodu, kako smo vidjeli na Nicejskom saboru. U tom smislu Grgur Nazijanski smatra da u nauku Crkve postoji razvoj zahvaljujući kasnijim pojašnjenjima onoga što je u izvornoj predaji bilo sadržano samo kao u sjemenu, nejasno, kao što je ispovijedanje vjere u Duha Svetoga. Grgur uočava da u Pismu postoje eksplicitni i implicitni elementi nauka, a to je, prema njemu, posljedica božanske spasenjske pedagogije koja se prilagođava ljudskoj sposobnosti razumijevanja te ga postupno vodi spoznaji pune istine o Božjoj trojstvenoj biti.[16]

Na primjeru Nicejskog sabora vidljivo je da je došlo do *razvoja u formulacijama vjere*. Crkva je, da bi sačuvala jedinstvo u ispovijedanju vjere, tražila prikladne jezične elemente koji bi mogli eliminirati dvosmislenost koja je, eventualno, postojala u tradicionalnim formulama. Iz tog je razloga tražila prikladne tehničke (nebiblijske) pojmove kojima bi mogla u konkretnim povijesno-kulturnim uvjetima izraziti jasnoću svoje vjere. Koristeći te pojmove, Crkva je pojasnila ili bolje reći učinila razumljivijom svoju vjeru.

---

14 Usp.: Giuseppe TANZELLA-NITTI, *Lezioni di Teologia Fondamentale* (Roma: Aracne, 2007.), 224-225.

15 Usp.: COMMISIONE TEOLOGICA INTERNZAZIONE, „L'interpretazione dei dogmi", 2755.

16 Usp.: Michael FIEDROWICZ, *Teologia dei padri della Chiesa. Fondamenti dell'antica riflessione cristiana sulla fede*, 369.

Pitanje razvoja dogme, koje je postalo svjesno teološko pitanje tijekom XIX. i XX. stoljeća,[17] nije vezano samo uz dogmatske formulacije objavljene istine. Razvoj postoji i u onome što nije dogmatizirano svečanim činom. Naime, u čitavom procesu prenošenja objave u Crkvi oduvijek postoji razvoj. Već se unutar Novog zavjeta, koji je za nas obvezujuće pisano svjedočanstvo Božje objave, susrećemo s razvojem. U njemu nailazimo na razvoj spoznaje istine koja se izražava mnoštvom formulacija koje nisu u proturječju. Otajstvo Božjeg spasenja u Kristu izriče se, dakle, mnoštvom formulacija i pod različitim vidovima.[18]

Razvojem dogme ne dokida se normativnost objave niti razumijevanje Krista kao njezine punine. Formulacije kojima se pojašnjava izvorni događaj (objava) nisu objava u pravom smislu, nego upravo njezino pojašnjenje ljudskim riječima.[19] Promotrimo li objavu u cjelini, vrlo jednostavno uviđamo da ona prije Krista ima svoj napredak, odnosno razvoj i rasporedbu te da u Kristu doseže svoju puninu. Međutim, ne možemo na taj način o objavi govoriti poslije Krista jer sada ovisimo o onome što je već poznato. Zbog toga je bolje govoriti o razvoju, a ne o napretku dogme, kako pojašnjava L. F. Ladaria.[20] Ovakvo razumijevanje opravdava mogućnost razvoja dogme nakon Krista uzimajući u obzir da je objava završila smrću posljednjeg apostola te da djelovanje Duha Svetoga omogućuje vjernicima odgovor na Božju objavu. Dogma je upravo vjerno prihvaćanje Božje riječi od strane Crkve u svim povijesnim etapama, po uzoru na Pracrkvu čija se vjera temelji na zajedničkom javnom i za sve obvezujućem ispovijedanju vjere. U promjenljivim povijesnim i kulturnim prilikama pojavljuju se *nove formulacije* uvijek iste vjere.[21] One se ne udaljuju od izvora objave, nego objavu osvjetljavaju i čine pristupačnijom u konkretnim i promjenljivim povijesnim i kulturnim uvjetima.

17 U tom smislu se posebno ističu J. H. Newman, M. Blondel, J. E. Kuhn i Karl Rahner, kao i neki drugi. Usp.: Walter KERN – Franz-Josef NIEMANN, *Nauka o teološkoj spoznaji*,125-141.

18 Usp.: COMMISIONE TEOLOGICA INTERNZAZIONE, „L'interpretazione dei dogmi", 2743.

19 Usp.: Joseph RATZINGER, *Natura e compito della teologia* (Milano: Jaca Book, ²2015.) 120.

20 Usp.: Luis F. LADARIA, „Che cos'è un dogma? Il problema del dogma nella teologia attuale", 114. L. F. Ladaria upotrebljava pojam evolucija. Međutim, riječi evolucija i razvoj nemaju isto značenje. Zbog toga neki talijanski autori izbjegavaju pojam evolucija dogmi jer je taj pojam blizak darvinističkim teorijama o specifičnim promjenama u području biologije te impliciraju pojavu nove vrste. Pojam razvoj primjenjuje se na pojedine individue ili vrste koje zadržavaju svoj specifični identitet. Usp.: E. CATTANEO, *Trasmettere la fede*, 257.

21 Usp.: Luis F. LADARIA, „Che cos'è un dogma? Il problema del dogma nella teologia attuale", 115.

2.3. Temeljni čimbenik razvoja dogme

Imajući u vidu neodvojivost dogme od objave i crkvenog učiteljstva te spomenutu činjenicu da u procesu prenošenja objave u Crkvi oduvijek postoji razvoj, uviđa se da je razvoj dogme unutarnje povezan s razvojem prenošenja objave. Nakon što je neka dogma definirana, time nije prestao njezin razvoj. Dogma ima uvijek novi početak. Život Crkve koji teži svojoj eshatološkoj punini očituje se razvojem dogmi. Naime, temeljni čimbenici razvoja dogme su isti kao i razvoja objave. Posebno se to vidi u procesu prenošenja Predaje. Razvoj Predaje nije ništa drugo nego razvoj dogme. Napredak pologa vjere i razvoj dogme različitim pojmovima izriču istu stvarnost. Govoreći o razvoju objave, motrimo taj proces od njegove polazne točke, a govoreći o razvoju dogme, motrimo ga iz njegove dolazne točke. No, riječ je o jednom jedinstvenom procesu.[22] Zbog toga je od velike pomoći tekst dogmatske konstitucije o božanskoj objavi *Dei Verbum* koji u broju 8 navodi čimbenike razvoja Predaje:

> „Ta Predaja koja potječe od apostola uz prisutnost Duha Svetoga u Crkvi *napreduje*, *raste* naime zapažanje kako predanih stvari i riječi na temelju razmatranja i proučavanja onih koji vjeruju i o tome u svome srcu razmišljaju; zatim na temelju u srcu doživljena razumijevanja duhovnih stvari; a i na temelju upućivanja onih koji su s nasljedstvom biskupa primili i pouzdan milosni dar istine. Crkva naime tijekom stoljeća stalno teži k punini božanske istine dok se u njoj ne dovrše Božje riječi".

Navedeni tekst daje primijetiti da razvoj i rast Predaje, a time i dogme, ima svoju zakonitost. Ta se zakonitost ne ogleda u logičkom zaključivanju niti u deduktivno-racionalnom produbljivanju, nego prije svega: 1) u prisutnosti Duha Svetoga kao temeljnog čimbenika razvoja dogme; 2) u razmatranju i proučavanju vjernika; 3) kroz nadnaravno iskustvo, tj. doživljavanje i razumijevanje duhovnih stvari te 4) u ulozi učiteljstva.

Razvoj dogme događa se, dakle, pod pneumatskim, a ne subjektivističkim i logičkim principom. U razvoju dogme Duh Sveti na različitim razinama i na različite načine kontinuirano djeluje te se u slučaju u kojemu bi Crkva mogla pogrešno shvatiti Isusovu poruku očituje najmanje kao ona snaga koja priječi Crkvu upasti u pogrešku. Utjecaj Duha Svetoga

22 Usp.: Zoltan ALSZEGHY, „Il senso della fede e lo sviluppo dogmatico", 137-138. Naime, DV 10 jasno pokazuje da crkveno učiteljstvo uči „samo ono što je predano: time što po božanskom nalogu i uz prisutnost Duha Svetoga to odano sluša, kao svetinju čuva i vjerno izlaže te iz ovoga jednoga poklada vjere crpi sve ono što kao Bogom objavljeno predlaže na vjerovanje".

nadilazi ljudske čimbenike te ih vodi na način da Crkva sačuva i razvije objavljenu istinu.[23] Duh Sveti je jamac autentičnog prenošenja i razvoja predane istine vjere. Odlučujuće biblijsko mjesto koje upućuje na pneumatski princip kao temeljni čimbenik razvoja dogme pronalazimo u Ivanovu evanđelju. U njemu Isus obećava Duha Branitelja (usp.: Iv 14, 26). Isus, naime, nije sve rekao apostolima, ima im još mnogo toga reći što u tom trenutku nisu sposobni nositi, nego će ih Duh Sveti, kada dođe, upućivati u svu istinu (usp.: Iv 16, 12-13). Dakako, istina u koju će upućivati Duh Sveti nije kontradiktorna Isusovu nauku. Duh će uzimati od Isusa (usp.: Iv 16, 14). On ne objavljuje nikakvu novu istinu, nego samo dalje uvodi u Istinu, u Krista.

Iz do sada rečenoga moguće je, drugim riječima, zaključiti da „Dogmatske definicije ne slijede logički razvoj i imaju nužno parcijalni karakter […] Može ih se razumjeti samo u svjetlu cjeline objave".[24] Dogma posjeduje vlastitu razumljivost, kao i Pismo. Ona, kao i Pismo, ide onkraj previše ograničenog poimanja razuma. Adolph Gesché piše o racionalnosti koja je vlastita dogmi suprotstavljajući je herezi. U tom kontekstu, dogma je razumski čin prekoračenja, dok hereza niti je prekoračenje, niti lom, nego racionalistička interpretacija. Dogma je, pak, odvažno prekoračenje, a hereza mudrost ovoga svijeta koja se služi općim razumom. Posredstvom vjere istina postaje stvarno istina. Dogma znači vjerovati istinu, a ne poznavati je.[25]

Modernistička nametanja isključivo logičkog razumijevanja razvoja dogme nisu dostatna kako bi osvijetlila sveukupnost dogme. Nepogrešivo logičko zaključivanje, koje nema odnosa sa spasenjem danim u Kristu, istinito je, ali ne razvija dogmu jer nije na liniji poziva koji Bog u svojoj objavi upućuje ljudima. Logičko razmišljanje u ovome smislu ima svoje granice pa i onda kada polazi od objave. Logiku matematike nije moguće primijeniti na dogme jer se dogmatske danosti odnose na jedinstvene i neponovljive Božje zahvate, a ne na nepogrešivo logičko zaključivanje na temelju silogizma.[26] Konkretni život vjere, ili još preciznije „iskustveno razumijevanje temeljeno na življenju",[27] a ne logički procesi,

23 Usp.: Zoltan ALSZEGHY – Maurizio FLICK, *Lo sviluppo del dogma cattolico* (Brescia, Queriniana, ^{3}1992.), 92.

24 Luis F. LADARIA, „Che cos'è un dogma? Il problema del dogma nella teologia attuale", 117. Usp.: Zoltan ALSZEGHY – Maurizio FLICK, *Lo sviluppo del dogma cattolico*, 88.

25 Navedeno prema: Michel FÉDOU, *I dogmi* (Brescia: Queriniana, 2024.), 91-92.

26 Usp.: Zoltan ALSZEGHY – Maurizio FLICK, *Lo sviluppo del dogma cattolico*, 39-40.

27 Zoltan ALSZEGHY, „Il senso della fede e lo sviluppo dogmatico", 137.

pa čak ni najpreciznji pojmovi i formulacije, postupno pojašnjava i precizira istine koje, u formalnom smislu, nisu od početka prepoznate kao takve. U povijesti Crkve postojale su stvari koje se do tada, takoreći, 'nisu znale', a koje su uzete u razmatranje, nakon duga doktrinarnog razvoja i promišljanja o objavi.[28] Tada ih je Crkva svojim formulacijama iznijela kao prijedlog vjere. Takav primjer nalazimo u trojstvenim i kristološkim dogmama.

Marijanske dogme, npr. dogma o Marijinu bezgrešnom začeću, od Boga je objavljeni nauk iako se u samom tekstu ne kaže da je riječ o objavi koja je izričito sadržana u Svetom pismu. No, papa se u svojoj buli o proglašenju referira na odlomke Pisma koji pokazuju njezinu vezu s Pismom (Post 3, 15; Lk 1, 28; Otk 12, 1-2). Iako ova dogma ne potječe direktno od svetopisamskih formulacija, Crkva je do nje došla uz pomoć duga razmatranja i proučavanja Božje riječi i promišljanja o onome što ona zahtijeva. U ovoj dogmi događaj Kristova otkupljenja vodi retrospektivnom okretanju prema njegovoj majci kojoj se priznaje privilegij u pogledu Kristova otkupiteljskoga djela kojim je ponudio spasenje svim ljudima. Ona je, zahvaljujući posebnom Božjem daru, unaprijed očuvana od svakoga grijeha.[29] Ova dogma, regresivnom metodom, otkriva stvarni doprinos razmatranja i proučavanja svih vjernika razvoju dogme, uključujući i stručnjake u teologiji, što je drugi čimbenik razvoja dogme. Očituje se veza između aktualnog propovijedanja i objave. Razmatranjem i proučavanjem sadržaj vjere uzdignut je na razinu refleksne svijesti te dolazi do svoje pune zrelosti.[30]

U posljednjim dvjema marijanskim dogmama uočavamo tih, gotovo krajnje interioriziran, ali izrazito važan i snažan čimbenik razvoja dogme. Pod tim trećim čimbenikom mislimo na ono što DV 8 naziva u srcu doživljeno razumijevanje duhovnih stvari. Riječ je o nadnaravnom iskustvu vjernika. Taj nas čimbenik stavlja pred istinu da se razumijevanje dogmi nikada ne može odvojiti od svjetla vjere kojim vjernik, upravo na temelju u srcu doživljenih razumijevanja duhovnih stvari, prepoznaje Božju prisutnost u svojoj sredini. Riječ je o intuitivnoj sposobnosti kojom je vjernik obdaren te o djelovanju Duha Svetoga u srcu svih vjernika (usp.: LG 12). Osjećaj vjere ima funkciju u razvoju dogmi ako pomaže u dogmatskim izričajima prepoznati Božju riječ.[31] Ovaj čimbenik razvoja

28 Usp.: Luis F. LADARIA, „Che cos'è un dogma? Il problema del dogma nella teologia attuale", 116.

29 Usp.: Michel FÉDOU, *I dogmi*, 63-64.

30 Usp.: Zoltan ALSZEGHY – Maurizio FLICK, *Lo sviluppo del dogma cattolico*, 98.

31 Usp.: Zoltan ALSZEGHY – Maurizio FLICK, *Lo sviluppo del dogma cattolico*,105-106.

dogmi, u biti, je svojevrsni nastavak onog prvog prema kojemu Duh Sveti na različitim razinama djeluje kako bi Crkvu uveo i očuvao u istini kako bi mogla biti stup i uporište istine (usp.: 1 Tim 3, 15).

Četvrti čimbenik razvoja dogme je crkveno učiteljstvo koje se mora promatrati kroz međusobni odnos s Božjim narodom i koje je u službi Božjoj objavljenoj riječi.

3. Razvoj nauka posredstvom terminoloških preciziranja: primjer Nicejskog sabora

Neovisno o povijesno uvjetovanim formulacijama, jedna istina vjere zadržava uvijek *isto značenje* i *isti smisao*. Ona ostaje *nepromijenjena* ili trajna, kako preferira B. Lonergan. Takva nepromjenljiva ili trajna istina može se predložiti u novom kontekstu, pri čemu različitost konteksta ovisi o različitosti kultura.[32] Drugim riječima, nepromjenljivost dogme u njezinu sadržaju, značenju i smislu ipak dopušta njezin *terminološki razvoj*, tj. njezino ponovno izricanje novim razumljivijim pojmovima i formulacijama u novonastalim društveno-povijesnim kontekstima. To je upravo ono što se događa od sabora do sabora te što se dogodilo i na Nicejskom saboru 325. godine.

3.1. Kontroverzije oko novog pojmovlja

Motreći retrospektivno, može se reći da s Nicejskim saborom započinje svjestan doktrinarni razvoj koji se tiče terminoloških preciziranja. U tom smislu, već Lateranska sinoda 649. godine, spominjući u svojemu kanonu nanovo uvedenu riječ bogo-ljudsko (θεανδρικός), prepoznaje doktrinarni crkveni razvoj koji je počeo već puno prije.[33]

Prosvjedi protiv novih formulacija koje su se unosile u tradicionalnu vjeru postojali su od samoga početka. Tako su pravovjerni prosvjedovali protiv pojmovlja heretičara, a ovi potonji protiv ortodoksnih formulacija tradicionalne vjere. U tom smislu Bazilije se borio protiv arijanca

32 Usp.: Bernard LONERGAN, *Il metodo in teologia* (Roma: Città Nuova, 2001.), 352-355.

33 Usp.: Heinrich DENZINGER – Peter HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i čudoređu* (Đakovo, UPT, 2002.) br. 515 (dalje: DH). Prema nekim već u Novom zavjetu imamo nove formulacije, kao npr. u Dj 11, 26 gdje se kaže da se u Antiohiji učenici najprije prozvaše kršćanima. Tim se novim pojmom željelo pojasniti odluku učenika koji su se tako razlikovali od lažnih učenika. Usp.: Michael FIEDROWICZ, *Teologia dei padri della Chiesa. Fondamenti dell'antica riflessione cristiana sulla fede*, 373.

Eunomija koji je kanio ocrtati odnos između Oca i Sina, nazivajući Oca Nerođenim (ἀγέννητος), a Sina Rođenim (γέννητος), iz čega se zaključuje da je ovaj potonji stvorenje. Eunomije je, na tragu Arijeve teologije, tvrdio da je samo Otac uistinu Bog jer je samo on nerođen, samo je on bez počela i jedino je on vječan. Sin i Duh Sveti bi prema tome bili stvorenja, duhovna i božanska u odnosu na nas, ali ne bi imali istu narav koja pripada jedino Ocu. Protiv njega Bazilije smatra da nije potrebna nikakva nova terminologija koja bi izrekla ono što se vjeruje, nego da je potrebno ispovijedati samo ono što se nalazi u Svetom pismu. Na taj se način Bazilije borio protiv terminološke inovacije. Međutim, vrlo brzo, terminološka inovacija je ušla u ispovijedanje vjere, kako vidimo iz primjera Nicejskog sabora.[34]

Hilarije je među prvima, nakon kritike nicejskog pojma *homoousios* kojim se ispovijeda konsusptancijalnost Oca i Sina, branio novo pojmovlje. On je, u biti, odmah postao svjestan onoga čega treba biti svjesna Crkva svih vremena, a to je da vjera jednom zauvijek i nepromjenljivo primljena u svojemu sadržaju i smislu mora biti, u različitim povijesno-kulturnim epohama, izrečena novim formulacijama. Hilarije je to uvidio naspram arijanske krize te je držao da bi u takvim okolnostima bilo neodgovorno ustrajati u konvencionalnom jeziku. Od tada je novi pojam *homoousios*, koji je uveden na Nicejskom saboru, postao jedina i najviša obrana tradicionalne vjere koju su potvrdili i svi kasniji sabori. Jednako je tako i Atanazije smatrao da tradicionalna vjera može biti jasno posvjedočena samo uz pomoć novoga pojmovlja. Prema njemu, autentična vjernost tradiciji sastoji se upravo u prihvaćanju novih formulacija s pomoću kojih se prenosi baštinu.[35] Naime, iako se riječ *homoousios* ne nalazi u Pismu, ipak izražava smisao Pisma te je vjerna duhu Pisma.

Iz Nicejskog sabora možemo iščitati da u procesu prenošenja i pojašnjavanja prenesene vjere nije najvažniji pojam koji se uvodi u tradicionalnu vjeru, nego sam čin vjere i prenošenja spasenja koji postoje prije novoupotrijebljene riječi. Drukčije rečeno, naraštaji prije Niceje ispovijedali su konsupstancijalnost Sina s Ocem u božanstvu i konsupstancijalnost s nama u čovještvu, iako nisu upotrebljavali sada nanovo uvedeni pojam kojim se izražava ta istina. Iz toga je razvidno da postoji proces razvo-

34 Usp.: Michael FIEDROWICZ, *Teologia dei padri della Chiesa. Fondamenti dell'antica riflessione cristiana sulla fede*, 371-372; Michelina TENACE, *Cristiani si diventa. Dogma e vita nei primi tre concili* (Roma: Lipa, 2013.), 39-46. O povijesti pojma *homoousios* više vidi: George PRESTIGE, *Dio nel pensiero dei padri*, (Bologna: Mulino, 1969.), 209-229

35 Usp.: Michael FIEDROWICZ, *Teologia dei padri della Chiesa. Fondamenti dell'antica riflessione cristiana sulla fede*, 372.

ja u razumijevanju objave koji se ne može nijekati govoreći da tako ne piše u Pismu. Crkva kojoj je povjereno Pismo ne može prestati tumačiti te nanovo izricati i razvijati taj tekst izričući ga novijim i razumljivijim pojmovljem.[36]

Kod pojave novih formulacija, na ekumenskim saborima, u bitnome je riječ o načinu očuvanja identiteta izvorne danosti (objave). On se čuva upravo posredstvom transformacije vremenâ koja se stalno mijenjaju. Samo ondje gdje je prisutan ovaj identitet, koji ostaje trajan u povijesnim mijenama, može se govoriti o povijesti u pravom smislu riječi te o razvoju dogmi. Svako dobro načinjeno pojašnjenje, što pripada funkciji dogmi, učvršćuje izvorno iskustvo čineći ga tako još svjesnijim.[37] Sveti Augustin je bio na ovoj istoj liniji shvaćajući da nova terminologija, u ovom slučaju *homoousios*, ne znači nikakav novi sadržaj vjere, nego novim pojmovljem prenosi biblijsku vjeru. Piše kako pojam *homoousio*s zapravo odgovara ivanovskoj tvrdnji „Otac i ja jedno smo" (Iv 10, 30), čime se pojašnjava da su Otac i Sin iste biti.[38]

Važno je uočiti još jednu dimenziju Nicjeske dogme koju se rjeđe naglašava, barem u zapadnoj teologiji. Naime, zanijekavši istobitnost Sina s Ocem, Arije nije derogirao samo kristologiju nego s njom i soteriologiju. Razvoj dogme na Nicejskom saboru očuvao ih je ujedinjene. Drugim riječima, ono što je i tko je Krist u sebi, neodvojivo je od toga tko je i što je za nas. U tom smislu, osim što je Nicejski sabor kristološki i što fundira trojstvenu i teološku terminologiju, on je i koncil koji ima važno antropološko značenje. Arijevo nijekanje božanstva Riječi/Logosa vodi k redukciji spasenja i čovjekova preporođenja. Ako nema istobitnosti između Sina i Oca, tada ni mi više nismo sinovi u Sinu. Samo je jedinstvo dviju naravi u Sinu spasenjsko jer nam daje novo čovještvo. Pobožanstvenjenje je iskustvo spašenoga čovjeka od trenutka kad je Krist (pravi Bog konsupstancijalan s Ocem i pravi čovjek, konsupstancijalan s nama) ušao u život ljudi i učinio ih novim stvorenjima.[39]

3.2. Dogma kao „to jest"

Novo pojmovlje na Nicejskom saboru kojim se izriče već postojeći sadržaj vjere u funkciji je pojašnjavanja. Drugim riječima, njima se prevo-

36 Usp.: Michelina TENACE, *Cristiani si diventa. Dogma e vita nei primi tre concili*, 48.

37 Usp.: Joseph RATZINGER, *Natura e compito della teologia*, 111., 123-124.

38 Usp.: SVETI AUGUSTIN, *Tumačenje Ivanova Evanđelja. 124. govora o Evanđelju po sv. Ivanu* (Split, Verbum, 2020.), 48, 6-8.

39 Usp.: Michelina TENACE, *Cristiani si diventa. Dogma e vita nei primi tre concili*, 48.

de i osvjetljuju tvrdnje Pisma te se produbljuje sadržaj spasenja i iznosi bolje razumijevanje pologa vjere. U tom smislu dogme su jedno *to jest* (τουτέστιν) odnosno pojašnjenje značenja drugim riječima. Tim *to jest* Crkva izražava odnos između starih i novih formulacija. To jasno pokazuje formulacija Nicejskog sabora u kojoj piše: „Vjerujemo […] i u jednoga Gospodina Isusa Krista, Sina Božjega, Jedinorođenca, rođenog od Oca, *to jest* (τουτέστιν) od Očeve biti."[40] Nije riječ o, dakle, o nečemu novom, nego o ponovnom izricanju na jasniji način onoga što je već rečeno. Kao i u svakodnevnom govoru, tako i ovdje ovo *to jest* ne proizvodi novi sadržaj, nego na jasniji način ponovno izriče istu stvarnost. Na taj je način dogmatskom definicijom *homoousios* dokinuta dvoznačnost u ispovijedanju vjere u Oca i Sina koja je postojala u Arijevoj formulaciji.

Na primjeru nicejske dogme možemo uočiti da je Crkva pojmom konsupstancijacije (*homoousios*) najprije prevela semitski jezik (Otac i ja jedno smo) na grčki filozofski, a onda je i popularni (narodni) jezik prevela u tehničke izričaje (*homoousios*).[41] Smisao i sadržaj koji je Crkva ispovijedala ostao je isti. Novim formulacijama samo je kanila bolje izreći ono što oduvijek vjeruje. Na koncilima Crkva prenosi staru vjeru novim formulacijama preko kojih Crkva postaje još svjesnija svoje vjere te ju jasnije osvjetljava. Nova pojašnjenja ili nove formulacije istina vjere služe kako bi se na autentičan način prenio polog vjere (*depositum fidei*). Bez tih novih formulacija polog vjere bi riskirao biti okamenjen i nedostupan. Zapeo bi između svojega sadržaja i nerazumljivosti u novonastalim promijenjenim jezičnim i kulturnim okolnostima.

Iako Nicejski sabor upotrebljava filozofski pojam, ipak Sabor ne razmišlja na filozofski, nego na biblijski i teološki način. Inauguracijom novoga pojmovlja, o čemu svjedoči Nicejski sabor, završava razdoblje apologeta, tj. onih koji su se, braneći vjeru, obraćali nevjernicima. Upotreba filozofskog pojmovlja pokazuje da se sada oci obraćaju obrazovanim kršćanima, čime ukazuju na razliku koju kršćanska vjera donosi u odnosu na samu kulturu u kojoj žive. Na taj način Niceja predstavlja hrabar čin u sučeljavanju s grčkom kulturom jer im jezikom te kulture i filozofije želi reći da se može, u mjeri u kojoj je to moguće, izreći ono što kršćani vjeruju. Ovakav čin doprinos je i obogaćenje samoj kulturi jer inkulturacijom svoje vjere, služeći se pojmovljem određene kulture, kršćanstvo uvodi razlike u odnosu na sheme mišljenja i vrijednosti koje ta kultura prenosi.[42]

Od Nicejskog sabora pojam *homoousios* postao je norma i temelj

40 DH 125. Kurziv je naš.

41 Usp.: Bernard SESBOÜÉ, *Introduzione alla teologia. Stora e intelligenza del dogma*, 57-60.

42 Usp.: Michelina TENACE, *Cristiani si diventa. Dogma e vita nei primi tre concili*, 50

pravovjernosti. Taj pojam je pokazatelj koliko je nova dogmatska spoznaja plod, između ostaloga, usvajanja nove teološke terminologije. O tome svjedoče i drugi teološki pojmovi koji su doprinos kršćanske teologije kulturi u kojoj su nastali: *trinitas*, *hypostasis*, *usia*, *physis*, *natura*, *essentia*, *substantia*, *prosopon*, *persona*.[43]

Svi ti pojmovi pokazuju da se jedinstveni fenomen kršćanske objave mogao izreći na odgovarajući način samo uz pomoć novih pojmova. Vrijedno je zapaziti, pogotovo za današnje vrijeme, kako su pojmovi kojima je Crkva dogmama naviještala i svjedočila svoju vjeru najčešće već postojali u npr. filozofskom i pravnom izričaju. Međutim, ti pojmovi nisu uzeti i primijenjeni, takoreći, zdravo za gotovo, na objaviteljsku stvarnost, nego ih je tijekom usvajanja trebalo najprije pročistiti i modificirati pri čemu su mogli izgubiti značenje koje su posjedovali u jeziku i području iz kojega su uzeti. Ta promjena značenja bila je nužna jer kad bi teološka refleksija samo ponavljala ove izričaje u njihovu tradicionalnom smislu, na koncu bi se samo pojavile nove poteškoće u izricanju vjere. Zbog toga se može reći da bi dogma zapela u sredini između njezina sadržaja i nemogućnosti razumljivosti toga sadržaja zbog neizrecivosti (a zbog manjka pojmovlja) u novim uvjetima u kojima se našla kršćanska vjera. Dakle, razvoj dogmi omogućio je vjeri kreiranje jezika koji odgovara njezinoj poruci. S pomoću tog jezika kršćanska je vjera znala prevesti u riječi i otvoriti svoju misao stvarnosti koju se prije nije moglo predvidjeti. Novi pojmovi izvučeni iz određenog filozofskog sustava i duboko modificirani, ali ispravno shvaćeni i prepoznati kao vrijedni i primjenljivi, mogli su postati nositelji nove stvarnosti kršćanske vjere.[44] Taj dvomilenijski *meta-hodos* treba biti putokaz i Crkvi trećeg milenija.

Umjesto zaključka: dogma i inkulturacija

O dogmama možemo promišljati i iz evangelizacijske perspektive i inkulturacije kršćanske poruke u različita geografska i sve više mentalna područja. U kontekstu nove evangelizacije dogme moraju pronaći različite izričaje u odnosu na različite kulturne kontekste, pri čemu je različitost

43 Usp.: Michael FIEDROWICZ, *Teologia dei padri della Chiesa. Fondamenti dell'antica riflessione cristiana sulla fede*, 374. O pojmu osobe posebno vidi: Joseph RATZINGER, *Dogma i navještaj* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2011.), 201s.

44 Usp.: M. FIEDROWICZ, *Teologi dei padri della Chiesa. Fondamenti dell'antica riflessione cristiana sulla fede*, 375-376.

izričaja bogatstvo u sebi.[45] Upravo u interpretaciji dogmatskih formulacija možemo uočiti važnost konstanti i varijabli istina vjere. Smisao i sadržaj neke dogme je konstanta koja vrijedi u svako vrijeme, a formulacije su varijable koje se mijenjaju kako bi konstante mogle biti razumljive u svako vrijeme i u evangelizacijske svrhe. Ovakvo razumijevanje dogmi pokazuje koliko kontekstna fundamentalna teologija s transdisciplinarnim pristupom,[46] može doprinijeti interpretaciji dogmatskih formulacija.

U tom kontekstu pojavljuje se pitanje: Kako i na koji način mogu dogme, koje su formulirane nekada davno grčkim i latinskim pojmovljem, biti vjerodostojne u novim kulturnim područjima?[47]

Prenošenje vjere ne može zanemariti način na koji je Crkva donijela svoj pravorijek o nekom nauku. Također, naviještajući vjeru u novim područjima, Crkva se ne može vratiti na vrijeme prije dogmi. No, ono što može, jest ponovno interpretirati istine vjere u novom kontekstu. Dakle, nisu u pitanju dogme, nego pronalaženje različitih izričaja u skladu s različitim kulturama. Već je sama ta različitost u sebi veliko bogatstvo. Definicije vjere Crkve ne mogu zahtijevati jednoliku recepciju. To se nije dogodilo ni u evanđeljima u kojima prepoznajemo različite formulacije prema tomu tko im je naslovnik: Židovi ili pogani. Tim više tvrdnje jednog sabora mogu biti izrečene u različitim oblicima. Da bi se moglo izreći, evanđelju je potrebna kultura. Međutim, nijedna kultura nije idealna i ne može na savršen način izreći kršćansko otajstvo. Ako kultura ograničava evanđelje, u smislu da ga ne može savršeno izreći, tada je istina i da svaka kultura otkriva na precizan način svoj jedan ili drugi aspekt kojim bi se moglo u različitim oblicima izreći kršćansku poruku. Reinterpretiranjem izričaja vjere u multikulturnom svijetu mogu se predložiti tradiciji Crkve novi izričaji te tako pomoći vjeri da raste, produbljuje se i obnavlja.

45 U ovome kontekstu M. Fédou se oslanja na kongoaškog teologa Léonarda Santendija Kinkupua koji u svojemu djelu *Dogma i inkulturacija u Africi* inzistira na važnosti dogmi u perspektivi inkulturacije. Usp.: Michel FÉDOU, *I dogmi*, 106-107.

46 Usp.: FRANJO, *Ad theologiam promovendam* 4.

47 O ovome slijedimo: Michel FÉDOU, *I dogmi*, 106-109.

SULLO SVILUPPO DEL DOGMA ALLA LUCE DEL CONCILIO DI NICEA

Sintesi

In occasione del 1700° anniversario della celebrazione del Concilio di Nicea, l'articolo pone l'accento sullo sviluppo del dogma. Nella prima parte si offre, in forma estremamente sintetica, una riflessione sul dogma inteso come verità di fede che possiede un elemento materiale e uno formale. La parte centrale dell'articolo elabora lo sviluppo del dogma, indicando le ragioni interne ed esterne di tale sviluppo, nonché il principio pneumatico quale fattore fondamentale del suo dispiegarsi. In un ulteriore passaggio, prendendo come esempio la professione di fede nicena, l'articolo mostra come sia avvenuto lo sviluppo del dogma, evidenziando l'emergere di un nuovo linguaggio concettuale che penetra nella fede tradizionale. Le divergenze circa il nuovo vocabolario nell'espressione della fede trasmessa furono oggetto di controversie e obiezioni sia da parte ortodossa sia da parte avversa. Utilizzando il concetto niceno di homoousios, l'articolo mette in luce che il dogma è un «cioè» (τουτέστιν), ossia una chiarificazione di ciò che già esiste ed è già stato detto/trasmesso. In tal senso, con lo sviluppo dei dogmi, come mostra il Concilio di Nicea, nulla di nuovo viene aggiunto al contenuto della rivelazione, ma si chiarisce soltanto il contenuto già esistente mediante un nuovo linguaggio concettuale.

Parole chiave: *dogma, sviluppo del dogma, Concilio di Nicea, homoousios, principio pneumatico, cioè (τουτέστιν), nuove formulazioni.*